

- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2010. Kognitív szemantika. Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2011. Kognitív egység és funkcionális változás a magyar nyelv történetében. *Magyar Nyelv* 107: 257–76.
- TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS 2004. Historical pragmatics. In: HORN, LAURENCE R. – WARD, GREGORY eds., *The Handbook of pragmatics*. Blackwell, Oxford, 538–61.
- VERSCHUEREN, JEF 1995. Pragmatic perspective. In: VERSCHUEREN, JEF – ÖSTMAN, JAN-OLA–BLOMMAERT, JAN eds., *Handbook of pragmatics*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 1–19.
- VERSCHUEREN, JEF 1999. *Understanding pragmatics*. Arnold, London – New York – Sydney – Auckland.
- VERSCHUEREN, JEF – ÖSTMAN, JAN-OLA eds., 2009. *Key notions for pragmatics. Handbook of pragmatics highlights 1*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.

The pragmatic perspective in language history

The paper presents the potentials of involving a pragmatic perspective in the study of language history. The author first briefly introduces the background ideas of pragmatics as an approach to language study, then, by commenting on them, she discusses the theoretical and methodological questions of this understanding of pragmatics as they appear in historical linguistics. The aim of adopting the pragmatic perspective in historical linguistics – within the framework of functional cognitive linguistics – is to examine, with an emphasis on the traditional character of language use, the social, cultural and cognitive conditions of language changes, initiated by communication needs, paying attention also to the interrelations of these factors. The author describes language history not as a sequence of static states, but as a process of development of present interest. The understanding and linguistic representation of the world is treated as a medium formed by the changes of the empirical space, the changes of the linguistic representations are considered to be motivated as their purpose is to represent the world from a given perspective in linguistic interactions. Language changes, in the medium of language activities, are thus interpreted as achievements performed by people using utterances. Regarding methodological questions, the author gives special attention to the problems of mediality and reception. Finally, with the help of some research topics, the author illustrates how this pragmatic approach can be involved in the historical examination of the Hungarian language.

Keywords: historical pragmatics, pragmatic perspective, functional cognitive linguistics, development history, empirical space, cognitive and socio-cultural factors, mediality, Hungarian language.

CSONTOS NÓRA

A diskurzusjelölők alaptermészete a pragmatikai szemlélet tükrében

1. Bevezetés. – SCHIFFRIN (1987) úttörő jellegű munkája óta a diskurzusjelölők (DJ-k) kutatása számtalan elméleti és módszertani problémát vetett fel, jellemző módon HANSEN (2006: 29) ezt a kutatási területet lándzsahegy-

diszciplinának nevezi, BORDERÍA (2008: 1354) pedig pragmatikai gyakorlatozó-terepnek. A DJ-kutatás lándzsahegyére olyan nyelvészeti alapproblémák is felkerültek, mint a pragmatika és szemantika határfelületeinek, illetve szétválaszthatóságának kérdése (vö. pl. ANDERSEN 2001: 45; AIJMER 2002: 56), a grammatikalizáció folyamata és irányultsága (vö. TRAUGOTT 1995), a kohézió és koherencia elkülönítése (KROON 1995), a konceptuális és propozicionális jelentés közti különbségtétel (vö. BLAKEMORE 2002), a genderlektusok megkülönböztetésének legitimitása (vö. HOLMES 1995) és az írott és a beszélt (megtervezett, illetve spontán) nyelvhasználat közötti különbségek feltárása (vö. HANSEN 1998a).

Jelen tanulmány célja kettős: először a DJ-k négy alapvető jellegzetességére (kritériális jegyére) és az azokból adódó elméleti-módszertani problémákra keresek pragmatikai szemléletű magyarázatot, ezután a DJ-k funkcióinak feltérképezésére irányuló eddigi kutatásaim módszereit, eredményeit és implikációit vázoló fel-

2. A diskurzusjelölők jellemzői pragmatikai nézőpontból. – A diskurzusjelölőkre irányuló kutatások heterogenitása, a terminológiai sokféleség (vö. FURKÓ 2011a), illetve az egyes szerzők koherenciamodelljei és funkcionális tipológiai között megfigyelhető ellentmondásokra jellemző (vö. pl. SCHIFFRIN 1987; REDEKER 1990, 2006), hogy bár a DJ-kre jellemző alapvető formális-funkcionális tulajdonságok terén viszonylagos konszenzus alakult ki a szakirodalomban (vö. pl. SCHOURUP 1999; DÉR 2005; FURKÓ 2007), arról, hogy ezek a tulajdonságok pontosan mit takarnak, már megoszlanak a vélemények. A DJ-k *k o n n e k t i v i t á s á t*, összekapcsoló szerepét a legtöbben az egyik legalapvetőbb kritériális jegynek tekintik, nyitott kérdés viszont, hogy a diskurzusjelölők kizárólag a gazdaegység (az adott diskurzusjelölő hatókörébe tartozó megnyilatkozás) és a ko-textus viszonylatában jelölnek-e relációkat, vagy pedig a szöveg és a kontextus elemei közti kapcsolatokat jelölő elemeket is közéjük sorolhatjuk-e. Pragmatikai szempontból egyértelműen az utóbbi megoldást kell elfogadnunk, azaz nem érdemes éles határvonalat húzni a szövegen belüli és a szövegen túlmutató viszonyok jelölése között. A relevanciaelmélet ezt úgy fogalmazza meg, hogy a nyelvi és nem nyelvi szöveggörnyezet egyaránt a beszélő és a hallgató közös kognitív környezetének része (vö. pl. BLAKEMORE 2002), azaz a *szóval* DJ az alábbi két helyzetben ugyanazt a (konnektív) funkciót látja el:

- (1) **A:** *A legközelebbi kereszteződésnél balra kell kanyarodni.*
B: *Szóval nem megyünk el az egyetemig.*
- (2) **(A:** Hatalmas, élelmiszerekkel teli szatyrokkal érkeznek.)
B: *Szóval az összes pénzed elköltötted* (l. BLAKEMORE 1987: 86).

A DJ-k másik alapvető tulajdonsága a *k o n t e x t u s f ü g g ő s é g*, ami miatt igen nehéz *j e l e n t é s ű k e t* a nyelvhasználat során betöltött konkrét *f u n k c i ó - i k t ő l* elkülöníteni. Sokak szerint (vö. pl. LEVINSON 2004) a diskurzusjelölők a mutatószókhoz hasonló szerepűek, mivel funkciójuk a kommunikatív szituáció egyes elemeitől függ, melyekkel indexikális kapcsolatot létesítenek. A radi-

kálishan inherens jelentés alapú (homónímia), illetve radikálisan kontextusfüggő (monozémia) leírások kudarca révén a kurrens szakirodalomban leginkább a közreputas „poliszémia” megközelítés vált elfogadottá (vö. HANSEN 1998b: 240). Mindez könnyen értelmet nyerhet, amennyiben a konceptuális jelentés – procedurális jelentés, kontextusfüggetlen (inherens) jelentés – kontextusfüggő jelentés, konvencionális – nem konvencionális jelentéspárokra alapuló dichotómiákat fokozati skálákként tekintjük (vö. KOMLÓSI 1997: 69), azaz elfogadjuk a szemantika és a pragmatika szétválaszthatatlanságát, valamint mindkét terület prototípuselv alapján történő meghatározhatóságát.

A DJ-k harmadik jellemző tulajdonsága az, hogy szinkrón jelentésük és funkcionális spektrumuk tükrözi a diakrón fejlődésük, pragmatikalizációjuk¹ során végbement változásokat, azaz kizárólag diakrón szemszögből tudunk teljes képet kapni az egyes DJ-k konceptuális, illetve procedurális jelentéseiről (vö. TRAUGOTT 1995), valamint a magjelentés, illetve magjelentések és a kontextusban betöltött funkciók közötti kapcsolatrendszeréről. Pragmatikai nézőpontból ez azt jelenti, hogy a DJ-k funkcionális spektrumát a választás/egyezkedés/adaptáció dinamizmusa (vö. TÁTRAI 2011: 45) alakítja ki, mely a történetiségben is nyomon követhető.

A DJ-k negyedik alapvető kriteriális tulajdonsága extrém *multifunkcionálitásuk*, a funkcionális spektrumok feltérképezése pedig rávilágít a kommunikáció társas-kognitív természetére, a pragmatika mint szemléletmód, illetve a pragmatikai szemléletű DJ-kutatás szükségyszerű inter- és multidiszciplinaritására, a kognitív és szociokulturális megközelítések egymást kiegészítő jellegére. Konkrét példával élve: az angol *oh* procedurális jelentése megragadható ugyan relevanciaelméleti meghatározással (pl. „kontextuális újraértelmezés/új egyezkedés iránti igény jelzése”; ANDERSEN 2001: 48), az ebből adódó interperszonális (pl. udvariassággal vagy benyomáskeltéssel kapcsolatos), interakciós (beszélőváltást, beszédforduló-kezdést jelző), idézésben, narratívákban betöltött funkciók feltérképezéséhez viszont a társalgáselemzés, az interakciós szociolingvisztika, a különböző udvariassági elméletek stb. nyújtanak segítséget.

3. A pragmatikai szemléletű DJ-kutatás módszerei. – Módszertani háttérfeltevéseim közé tartozik az induktív és deduktív érvelés egymást kiegészítő jellege, a kérdésfeltevéseknek, hipotéziseknek megfelelő adathalmazok használata, illetve az adatok összeállításának változatossága oly módon, hogy az intuíció, introspekció révén kapott példák és a valós beszédhelyzetek, illetőleg természetes nyelvi interakció során megfigyelhető nyelvhasználat egyaránt bizonyítékként szolgáljanak. A korpuszhasználat esetében a különböző korpusztípusok (összehasonlítható, illetve párhuzamos korpuszok) egymást kiegészítő, különböző célokat szolgáló jellege is említést érdemel. Mindezek mellett fontosnak tartom a kontrasztivitást, a kontrasztív elemzések végzését, mivel két- vagy többnyelvű kontextusok alapján a diskurzusjelölők funkcionális spektrumának széle-

¹ Pragmatikalizáción azt a folyamatot értem, amely során egyes nyelvi elemek fokozatosan elvesztik propozicionális jelentésüket, és egyre inkább metakommunikatív/interakcionális jellegű funkciókat látnak el.

sebb körű vizsgálata válik lehetővé; az egynyelvű leírásoknál (pl. parafrázisok, szemantikai jegyek felsorolása) explicitebb, ellenőrizhetőbb megállapításokat nyerhetünk; nyelv-, illetve kultúráközi különbségek feltárása révén univerzális pragmatikai, illetve diskurzusfunkciók kerülhetnek napvilágra; emellett a nyelv-elsajátítás és nyelvtanulás pragmatikai aspektusai is explicitebbé válhatnak.

Egynyelvű DJ-kutatásaim során az eddigiekben főként az angol *well, of course, I mean, actually, you know* és *oh* előfordulásait vizsgáltam. Kontrasztív vizsgálataim során az angol *of course* és a magyar *persze* (l. pl. FURKÓ 2011c), az *I mean/actually*, illetve *vagyis/mármint* (l. pl. FURKÓ 2011b), az angol *oh* és a magyar *ó* (l. pl. FURKÓ 2012) funkcionális spektrumait hasonlítottam össze. A kutatások során egynyelvű és párhuzamos korpuszokat, valamint magyar anyanyelvű alanyok nyelvi intuícióit vizsgáló kérdőíveket használtam fel. Az egynyelvű korpuszok esetében ún. együttjelentkezési tendenciákat (co-occurrence patterns) állapítottam meg, a párhuzamos korpuszokon alapuló elemzéseim során pedig azt vizsgáltam, hogy létezik-e összefüggés a forrásnyelvi diskurzusjelölők funkciói, klaszterelőfordulásai, illetve a célnyelvi megfelelőik között. A kérdőíves, nyelvi intuíciókat vizsgáló adatgyűjtés arra irányult, hogy a korpuszelemzés során az angol-magyar DJ-párok funkcionális spektruma között megfigyelt különbségek megerősítést nyerjenek.

Vizsgálódásaim legfontosabb eredménye, hogy olyan kötőszó/indulatszó forráskategóriákba tartozó nyelvi elemek funkcionális spektrumát térképeztem fel, melyeket korábban még nem vizsgáltak DJ-ként, azaz pragmatikai szemszögből. Az angol DJ-k esetében olyan funkciókat, illetve kontextusokat azonosítottam, melyeket egynyelvű korpuszok alapján végzett kutatások nem fedtek fel, így például az angol *of course* (~ *természetesen / persze / naná*) új információt jelölő funkcióját. Az angol-magyar DJ-párok (hamis barátok) kontrasztív vizsgálata révén pedig remélhetőleg megtettem az első lépést annak érdekében, hogy a magyar anyanyelvűek számára explicitté váljon, mely beszédhelyzetekben jár a DJ-k tükkörfordítása nem szándékos, illetve nem kívánatos implikaturákkal, azaz mikor eredményez negatív pragmatikai transzfert (vö. THOMAS 1983).

4. Összegzés, kitekintés. – Tanulmányomban először a DJ-k konnektivitásának, kontextusfüggőségének, diakrón fejlődésének és multifunkcionalitásának kérdésköreit vázoltam fel különböző pragmatikai irányzatok nézőpontjából, majd a DJ-kutatás módszertanának egyes problémáit körvonalaztam eddigi vizsgálódásaim rövid bemutatása révén. A szakirodalomban megfigyelhető fogalmi, terminológiai és tipológiai heterogenitás a tanulmányban ismertetett kritériális jegyekre, illetve a DJ-k járulékos tulajdonságaira (pl. változó hatókör, szintaktikai opcionáltság, stílárius jegyek stb.) vezethető vissza, ezeket szintén könnyebben átláthatjuk és értelmezhetjük, amennyiben elfogadjuk a pragmatika és a szemantika prototípuselv alapján történő meghatározhatóságát és a nyelvi tevékenység választáson/egyezkedésen/adaptáción alapuló dinamizmusát.

Kulcsszók: diskurzusjelölők, pragmatikai szemlélet, pragmatikalizáció, kontextusfüggőség, konnektivitás.

A hivatkozott irodalom

- AIJMER, KARIN 2002. English discourse particles: evidence from a corpus. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- ANDERSEN, GISLE 2001. Pragmatic Markers and Sociolinguistic Variation: A Relevance-Theoretic Approach to the Language of Adolescents. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- BLAKEMORE, DIANE 1987. Semantic constraints on relevance. Blackwell, Oxford.
- BLAKEMORE, DIANE 2002. Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers. Cambridge University Press, Cambridge.
- BORDERÍA, PONS 2008. Introduction to the special issue on Empirical Data and Pragmatic Theory. *Journal of Pragmatics* 40: 1353–6.
- DÉR CSILLA ILONA 2005. Diskurzusszerveződés és grammatikalizáció – néhány magyar diskurzusjelölő kialakulásáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 102: 247–64.
- FISCHER, KERSTIN 2006. Towards an understanding of the spectrum of approaches to discourse particles: introduction to the volume. In: FISCHER szerk. 2006: 1–20.
- FISCHER, KERSTIN szerk. 2006. Approaches to Discourse Particles. Elsevier, Amsterdam.
- FURKÓ BÁLINT PÉTER 2007. The pragmatic marker – discourse marker dichotomy reconsidered – the case of *well* and *of course*. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen.
- FURKÓ BÁLINT PÉTER 2011a. Diskurzusjelölők és szövegösszefüggés: a kohézió vagy a koherencia eszközei? *Officina Textologica* 16: 37–57.
- FURKÓ BÁLINT PÉTER 2011b. Reformulation markers in English and Hungarian. In: MATEOC, TEODOR szerk., Cultural Texts and Contexts in the English Speaking World. Oradea University Press, Oradea, 351–65.
- FURKÓ BÁLINT PÉTER 2011c. A Contrastive Study of English *of course* and Hungarian *persze*. In: BALOGNÉ BÉRCES KATALIN – FÖLDVÁRY KINGA – MÉSZÁROSNÉ KÓRIS RITA szerk., Proceedings of the HUSSE 10 Conference, Linguistics Volume. Hungarian Society for the Study of English, Debrecen, 95–107.
- FURKÓ BÁLINT PÉTER 2012. Oh what a difference an *ó* makes – a contrastive study of English *oh* and Hungarian *ó*. In: NÉMETH LENKE – SIMON ZOLTÁN – TARNÓC ANDRÁS – VARRÓ GABRIELLA szerk., Mítoszok bűvöletében: Ünnepi kötet Virágos Zsolt Kálmán 70. születésnapjára. – Enchanted by Myth: A Volume for Zsolt Kálmán Virágos on his 70th Birthday. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 437–53.
- HANSEN, MAJ-BRITT MOSEGAARD 1998a. The function of discourse particles: a study with special reference to spoken standard French. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- HANSEN, MAJ-BRITT MOSEGAARD 1998b. The semantic status of discourse markers. *Lingua* 104: 235–60.
- HANSEN, MAJ-BRITT MOSEGAARD 2006. A dynamic polysemy approach to the lexical semantics of discourse markers. In: FISCHER szerk. 2006: 21–42.
- HOLMES, JANET 1995. Women, Men and Politeness. Longman, London.
- KOMLÓSI LÁSZLÓ IMRE 1997. Inferential Pragmatics and Cognitive Structures: Situated Language Use and Cognitive Linguistics. Pécs Studies in Linguistics 3. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.

- KROON, CAROLINE 1995. Discourse particles in Latin. Gieben, Amsterdam.
- LEVINSON, STEPHEN C. 2004. Deixis and Pragmatics. In: HORN, LAWRENCE – GREGORY WARD szerk., *The handbook of pragmatics*. Blackwell, Oxford, 97–121.
- REDEKER, GISELA 1990. Ideational and pragmatic markers of discourse structure. *Journal of Pragmatics* 14: 367–81.
- REDEKER, GISELA 2006. Discourse markers as attentional cues at discourse transitions. In: FISCHER szerk. 2006: 339–58.
- SCHIFFRIN, DEBORAH 1987. *Discourse Markers*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SCHOURUP, LAWRENCE 1999. Discourse markers: tutorial overview. *Lingua* 107: 227–65.
- TÁTRAI SZILÁRD 2011. *Bevezetés a pragmatikába*. Funkcionális kognitív megközelítés. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- THOMAS, JENNY 1983. Cross-cultural pragmatic failure. *Applied Linguistics* 4: 91–112.
- TRAUGOTT, ELIZABETH GLOSS 1995. The Role of the Development of Discourse Markers in a Theory of Grammaticalization. 12th International Conference on Historical Linguistics. Manchester, 13–18, August, 1995.

The basic properties of discourse markers reconsidered – a pragmatic perspective

The aim of this paper is to outline some of the theoretical and empirical problems that have been raised by research on discourse markers. In the first part of the paper I discuss four properties of the functional category of discourse markers that are frequently referred to as DMs' criterial features: connectivity, context-dependence, procedural meaning and multifunctionality. I argue that these properties can be best captured from a pragmatic perspective, i.e. with reference to communication as a dynamic process of choice-making, negotiation and adaptation (cf. Tátrai 2011: 45). In the second part of the paper some of the methodological principles, findings and implications of the author's own research are outlined with a view to illustrating some of the empirical challenges posed by the basic properties of discourse markers.

Keywords: discourse markers, pragmatic perspective, pragmatization, connectivity, context-dependence.

FURKÓ BÁLINT PÉTER

Megjegyzések a pragmatika tárgyáról és hasznáról

1. CHARLES MORRIS híres, 1938-ból származó pragmatikadefiníciójának megjelenése óta annyi kötetet és tanulmányt szenteltek azon kérdés megválaszolásának, hogy mi a pragmatika, hogy a hivatkozások felsorolása is bőven meghaladná cikkünk megengedett terjedelmét. Így rövid összefoglalónkban csak azokra a munkákra hivatkozunk pontosan, ahonnan gondolatokat is idézünk. A témában elmélyülni kívánó olvasó számára kiindulási pontot a rendelkezésre álló számos pragmatika-kézikönyv és tankönyv jelenthet.

E munkák jelentős része a pragmatikát a nyelvtudomány részterületeként definiálja, amely a természetes nyelvi jelentést vizsgálja, csakúgy, mint a szemantika.